

Дзюблюк О.В.,
кандидат економічних наук

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ КРЕДИТНИХ ВКЛАДЕНЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

У період становлення ринкових засад організації економічних відносин, що супроводжується підвищеним рівнем ризику підприємницької діяльності, нормальне функціонування комерційних банків, основою якого є кредитування господарюючих суб'єктів, значною мірою залежить від оптимальної організації позичкових операцій. Одним із найважливіших напрямів вирішення цього завдання є адекватна оцінка ефективності здійснюваних комерційним банком кредитних вкладень, що, крім того, являє собою важливу передумову активізації кредитного процесу в масштабах усієї економіки з огляду на спроможність банків у виявленні найприйнятніших шляхів взаємодії із перспективними позичальниками та зростання прибутковості банківського бізнесу саме за рахунок кредитування.

Власне, у самій суті кредиту як економічної категорії міститься об'єктивна необхідність ефективного використання позичених коштів, оскільки вони мають бути не лише збережені позичальником, а й повернуті з приростом, який утворює частина загального приросту усієї авансованої у виробництво вартості. Зрозуміло, комерційний банк зможе надати позику клієнту лише за умови, коли буде впевнений у ефективному використанні останнім позичених коштів, що є ключовим фактором забезпечення їх своєчасного повернення.

Відтак головним моментом у процесі оцінки ефективності кредитних вкладень видається необхідність правильного визначення результату, отриманого від їх використання. При цьому зрозуміло, що даний результат має характеризувати певні кількісні і якісні зміни у діяльності суб'єктів грошово-кредитних відносин — як комерційного банку, так і підприємства, тобто ефективність кредитування має, в принципі, розглядатися з двох сторін — учасників кредитного процесу.

Що стосується комерційного банку, то формування його кредитного портфеля повинно супроводжуватися постійним контролем за якістю сукупних кредитних вкладень, який здійснюється на основі розрахунку й аналізу системи коефіцієнтів, котрі оцінюють ефективність кредитних операцій, а відтак і структуру кредитного портфеля в плані її оптимальності.

Загалом оптимальність сформованого банком кредитного портфеля можуть відображати показники, які характеризують його дохідність і надійність. До таких, зокрема, можна віднести:

1. Коефіцієнт процентної маржі, що відображає прибутковість кредитного портфеля банку загалом:

$$K1 = \frac{D - B}{\Pi},$$

де D — величина процентних доходів, отриманих за кредитними операціями; B — сукупні процентні витрати, здійснені банком за залученими депозитами усіх видів; Π — загальна сума залишків за всіма позичковими рахунками.

Цей показник характеризує рентабельність кредитних операцій банку з огляду на витрати, що здійснюються на формування ресурсної бази для надання позик.

2. Коефіцієнт середньої дохідності кредитного портфеля:

$$K2 = \frac{\sum_{i=1}^n \Pi_i \times C_i}{\Pi},$$

де n — кількість позичок, виданих банком; Π_i — суми окремих позик; C_i — відповідні процентні ставки за кожною окремою позикою; Π — загальна величина кредитного портфеля.

Використання даного показника ґрунтується на чіткій класифікації усіх позик за рівнем їх дохідності, а його динаміка характеризує як зміну процентних ставок, так і структури кредитного портфеля банку.

3. Частка прострочених кредитів у загальному обсязі позик, наданих комерційним банком:

$$K3 = \frac{KP}{\Pi} \times 100\%,$$

де KP — прострочена заборгованість за кредитами; Π — величина кредитного портфеля банку.

Цей коефіцієнт може характеризувати ефективність кредитної політики комерційного банку з огляду на підвищений ризик неповернення певної частини позик, а відтак і підриву банківської ліквідності.

4. Частка сумнівної заборгованості у кредитному портфелі банку:

$$K4 = \frac{KC}{\Pi} \times 100\%,$$

де KC — загальний обсяг заборгованості за кредитами, погашення яких викликає сумнів; Π — величина кредитного портфеля банку.

Використання даного коефіцієнта дає змогу оцінити потенціальний рівень збитковості кредитного портфеля комерційного банку та визначити можливі напрями раціоналізації його структури. На додаток до цього показника може розраховуватися також частка кредитів, за якими не сплачені в строк проценти, що характеризує такі позики як проблемні і вказує на потенційно можливий рівень простроченої заборгованості.

5. Частка позик, погашених із порушенням строків:

$$K5 = \frac{П_{пс}}{ОБ_{пр}} \times 100\%,$$

де $П_{пс}$ — позики, погашені за певний період із порушенням строків, узгоджених відповідними кредитними договорами; $ОБ_{пр}$ — загальна величина обороту за позичковими рахунками за цей же період.

Цей показник відображає якісний результат кредитних операцій комерційного банку за період, що аналізується (місяць, квартал, рік), вказуючи, які проблеми мав банк із погашенням позик та тенденції щодо виконання клієнтами своїх зобов'язань із повернення кредитів.

Зазначені показники можуть бути порівняні з певними критеріальними значеннями, котрі розробляються комерційним банком на основі статистичного ряду фактичних значень кожного коефіцієнта за минулі періоди. На цій основі керівництвом банку приймаються рішення щодо зміни структури кредитного портфеля з метою підвищення дохідності вкладень та оптимізації ситуації з погашенням позик, що безпосередньо позначається на ліквідності банківської установи.

На практиці дані рішення спрямовуються на зміну чи коригування кредитної політики (у плані переорієнтації пріоритетів між різними класифікаційними групами, за якими диверсифіковані кредитні вкладення), тобто стосуються кредитного портфеля банку загалом. Відповідно до цього можуть коригуватися відносини банку із кожним позичальником або лише окремими групами позичальників, діяльність яких із використання вже наданих їм позик та заявки на отримання нових кредитів не відповідають загальній стратегії банку з підтримання дохідності кредитного портфеля й забезпечення прийняттого рівня ліквідності вкладень.

Дещо інша ситуація має місце, коли йдеться про ефективність (результативність) організації грошово-кредитних відносин між комерційним банком і кожним окремим підприємством. У даному разі важливою є оцінка діяльності самого господарюючого суб'єкта — в плані його можливостей ефективно використати отримані в позику кошти.

Указані можливості значною мірою залежать від ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства і його фінансового стану, проте взяті самі по собі показники, які характеризують дані параметри, не можуть у повному обсязі відображати ефективності кредитних вкладень. Річ у тім, що ефективність виробництва, оцінена через співвідношення здійснених затрат із кінцевою продукцією, звісно, не є результатом використання суто банківських ресурсів. Відтак попри показники, що відображають загальну оцінку результатів функціонування підприємства, механізм організації позичкових операцій комерційного банку має передбачати розрахунок окремих показників ефективності кредитних вкладень для формулювання оптимальних напрямів кре-

дитної політики у плані взаємодії з тими чи іншими групами позичальників згідно з критеріями, що вказують на результати використання отриманих позичок у виробничому процесі.

Обґрунтування зазначених критеріїв може ґрунтуватися на різних підходах до оцінки ефективності кредитного процесу. Такими підходами, зокрема, можуть слугувати кінцеві результати діяльності підприємства, ефективність використання ним основного і оборотного капіталу або ж у більш широкому розумінні — дотримання усіх принципів кредитування. Втім, ефективність роботи підприємства загалом розраховується на базі коефіцієнтів рентабельності та оборотності капіталу в складі системи показників кредитоспроможності клієнта банку, вказуючи на його потенційні можливості ефективно використовувати усі авансовані у виробництво кошти, — як власні, так і залучені. Іншими словами, за основу організації грошово-кредитних відносин приймається на перший погляд правильний, проте дещо суперечливий, із нашої точки зору, постулат, котрий виражає ефективність кредитних вкладень банку як прямий, безпосередній наслідок ефективної роботи підприємства-позичальника.

Однак суперечливість такого підходу полягає, на наш погляд, у відсутності чіткого виділення того критерію, при аналізі якого можна було б стверджувати про рівень ефективності саме кредитних вкладень банку у складі ресурсів підприємства, а не їх загального обсягу чи якихось окремих (як правило, укрупнених) складових частин. По суті, має бути дана відповідь на питання, чи справді потрібні підприємству банківські позички у тому обсязі, який би мав забезпечити належний рівень ефективності виробничо-господарської діяльності.

Відповідь на це питання полягає у визначенні ефективності кредитних вкладень комерційного банку за критерієм досягнення підприємством найбільших господарських результатів при найменших обсягах цих вкладень. Досить простий на перший погляд підхід насправді повинен мати таку структуру, яка б включала дві складові частини: з одного боку, йдеться про визначення оптимального рівня кредитних вкладень для успішної реалізації передбаченої бізнес-планом програми або конкретного господарського заходу, який кредитується, а з другого — про відображення тих господарських результатів, які об'єктивно характеризують ефективне використання наданих у позичку коштів.

1. Визначення оптимального обсягу кредитування на основі представлених позичальником даних являє собою оцінку відповідності тієї суми позички, яка визначена у заяві клієнта, її техніко-економічному обґрунтуванню й очікуваним результатам від її використання (виручка, прибуток), тим показникам ефективності господарської діяльності підприємства (оборотність, рентабельність), які були розраховані як прогнозні величини за даними, отрима-

ними в процесі аналізу попередньої діяльності клієнта. У разі досягнення такої відповідності величину кредиту, що надається, в принципі можна вважати оптимальною, а його використання передбачати як ефективне. Власне, розгляд ефективності кредитних вкладень у такому аспекті здійснюється у вигляді прогнозування й потребує від економістів банку глибоких знань стану справ на підприємстві, яке кредитується, і галузі, до якої воно належить, що зумовлюється необхідністю врахування тенденцій у змінах кон'юнктури відповідних ринків та її впливу на механізм постачання і збуту.

2. Відображення господарських результатів, що характеризують ефективність використання отриманих позик, повинно охоплювати систему показників, котрі б давали можливість оцінити окупність здійснених підприємством за рахунок кредиту затрат і відтворення авансованих у виробництво кредитних ресурсів. У числі показників можна було б виділити, зокрема, такі:

а) коефіцієнт реалізації, що розраховується як відношення обсягу реалізованої товарної продукції (включаючи виконання робіт, надання послуг) до середніх залишків довго- і короткострокових кредитних вкладень за відповідний період:

$$\text{Коефіцієнт реалізації} = \frac{\text{виручка від реалізації продукції}}{\text{середні залишки кредитних вкладень}}$$

Даний показник характеризує обсяг реалізації на одну гривню кредитних вкладень, визначаючи динаміку впливу останніх на кінцеві результати діяльності підприємства з урахуванням того, що кредит, функціонуючи у сфері обміну, сприяє своєчасному проведенню розрахунків за товарно-матеріальні цінності, призначені для здійснення виробничого процесу і реалізації продукції по його закінченні, забезпечуючи нормальне перетворення функціональних форм капіталу на початковій і кінцевій стадіях його кругообігу. Відтак тенденція до збільшення коефіцієнта вказує на ефективне використання позичок підприємством;

б) індекс ефективності є більш показовим для оцінки впливу кредитних вкладень на результати діяльності підприємства. Він розраховується як відношення середніх темпів зростання прибутку або виручки від реалізації продукції підприємства за певний період до середніх темпів зростання кредитних вкладень:

$$\text{Індекс ефективності} = \frac{\text{темпи зростання прибутку}}{\text{темпи зростання кредитних вкладень}}$$

Зіставлення змін, що відбуваються в обсягах отриманого прибутку або ж реалізованих товарів, робіт і послуг, зі змінами середніх залишків заборгованості банку вказує на залежність результатів господарювання від динаміки залучень кредитних ресурсів. Вираженням ефективності використання кредитів при такому розгляді діяльності підприємства є випередження темпів зростан-

ня обсягів реалізованої продукції і прибутку над темпами зростання величини кредитних вкладень;

в) коефіцієнт оборотності розраховується як відношення показника оборотності наданих підприємству кредитів до показника оборотності його обігових коштів — у днях обороту. При цьому оборотність кредитів визначається як помножене на 365 відношення середнього залишку кредитних вкладень за період, що аналізується (у даному разі рік), до обсягу погашених за відповідний період позичок, а оборотність обігових коштів — відповідно як помножене на 365 відношення середнього залишку обігових коштів до виручки від реалізації продукції:

$$\text{Коефіцієнт оборотності} = \frac{\text{оборотність кредитних вкладень}}{\text{оборотність обігових коштів}}$$

Ефективність кредитних вкладень із позицій розрахунку даного коефіцієнта є тим вищою, чим вища їхня оборотність у порівнянні з оборотністю усіх активів, що використовуються підприємством у виробничому процесі;

г) коефіцієнт зміни ефективності може бути розрахований через співвідношення темпів зростання рентабельності обігових коштів за певний період із темпами зростання частки короткострокових кредитних вкладень у загальному обсязі обігових коштів підприємства. Порівняння відносних величин, що вказують не на статичне співвідношення різних складових капіталу господарюючого суб'єкта, а на їхню динаміку (у вигляді темпів зростання), дає уявлення про те, як змінюється окупність авансованого у виробництво капіталу (в даному разі оборотного) залежно від зміни обсягів залучених господарством банківських позичок:

$$\text{Коефіцієнт зміни ефективності} = \frac{\text{темпи зростання рентабельності оборотних активів}}{\text{темпи зростання частки кредитів в обігових коштах}}$$

Цей показник характеризує, як змінюється кінцева ефективність авансованого у виробництво оборотного капіталу (через оцінку його прибутковості) залежно від зміни частки кредитів, залучених підприємством на його формування.

Сукупність розглянутих показників, що визначають зв'язок обсягу кредитних вкладень із зміною обсягів реалізованої продукції і отриманого прибутку, оборотності й рентабельності активів, необхідно застосовувати у комплексі, оскільки, доповнюючи один одного, вони об'єктивно характеризують спроможність того чи іншого підприємства продуктивно використовувати залучені у формі банківських позичок ресурси з метою підвищення ефективності індивідуального відтворювального процесу.